

RASYONALİTENİN
FARKLI YÜZLERİ
G. E. R. LLOYD

VakıfBank Kültür Yayınları: 0095
Felsefe: 011

**RASYONALİTENİN
FARKLI YÜZLERİ:
ANTİK VE MODERN KÜLTÜRLERARASI
ARAŞTIRMALAR**
G. E. R. LLOYD

Özgün adı
*The Ambivalences of Rationality
Ancient and Modern Cross-Cultural
Explorations*
Türkçesi
Fırat Kurt

Kapak Görseli ve Sayfa Uygulama
Faruk Özcan

Kitap Editörü
Dr. Ebru Pehlivan

Son Okuma
Halit Çelikyön

VakıfBank Kültür Yayınları
Büyükdere Caddesi
No: 97 – Kat 4
Şişli 34394 İstanbul
Telefon: 0 212 354 5730
www.vbky.com.tr – info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2021
© G. E. R. Lloyd, 2018

ISBN 978-605-7947-80-2

Kitabın Türkçe yayın hakları VakıfBank Kültür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Baskı
Turkuvaz Haberleşme ve Yay. A. Ş.
Güzeltepe Mahallesi Mareşal Fevzi Çakmak Caddesi B Blok No: 29/1/1
Eyüpsultan İstanbul
Telefon: 0212 354 3000
Sertifika No: 46403

1. Baskı: Temmuz 2021

RASYONALİTENİN
FARKLI YÜZLERİ:
ANTİK VE MODERN
KÜLTÜRLERARASI
ARAŞTIRMALAR

G. E. R. LLOYD

TÜRKÇESİ
FIRAT KURT

G. E. R. LLOYD

1933 yılında İngiltere’de doğan G. E. R. Lloyd, King’s College ve Cambridge Üniversitesi’nde eğitim görmüştür. Cambridge Üniversitesi’nde Antik Felsefe ve Bilim Kürsüsü’nde öğretim üyeliği, Darwin College’ta rektörlük yapmış olan Lloyd, halen Needham Research Institute’ta Kıdemli Bilim İnsanı unvanıyla çalışmalarını sürdürmektedir. 1987’de Bilim Tarihi Sardon Madalyası, 2007’de Kenyon Klasik Çalışmalar Madalyası, 2013’te Dan David Ödülü ve 2014’te Fyssen Ödülü ile onurlandırılmıştır. Düşünce tarihine yaptığı katkılardan ötürü 1997’de şövalye unvanı almıştır.

FIRAT KURT

1982’de İstanbul’da doğdu. Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümünde lisans, Sosyoloji Bölümünde yüksek lisans ve Columbia Üniversitesi Antropoloji Bölümünde doktora eğitimini tamamlamıştır. Halen, Columbia Üniversitesi Sakıp Sabancı Türkiye Çalışmaları Merkezi’nde doktora sonrası araştırmacı olarak çalışmalarına devam etmektedir.

İÇİNDEKİLER

Rasyonalitenin Farklı Yüzleri	7
Teşekkürler	11
1. Hedefler ve Metotlar	13
2. Gözden Geçirilmiş Rasyonalite	25
3. Doğa Olmadan Kozmoloji	47
4. Görünüm ve Varlık	73
5. Dil, Okuryazarlık ve Biliş	99
6. Tanrılar, Ruhlar, İblisler, Hayaletler, Mistisizm, Mucizeler, Büyü, Mit	125
7. Sonuçlar: Rasyonalitenin Farklı Yüzleri	151
Çince Terimler Listesi	161
Edisyonlar Hakkında Notlar	165
Kaynakça	167
Dizin	189

RASYONALİTENİN FARKLI YÜZLERİ

Rasyonalite, düşünce ve davranışların her yerde belirli ölçütler çerçevesinde değerlendirilebileceği, iyi tanımlanmış, insana dair evrensel bir olgu mudur? Yoksa rasyonel ve irrasyonel yalnızca kültürel yapıların bir ürünü müdür? Bu çalışma söz konusu iki seçeneğe bir alternatif sunuyor. Evrenselci tez, farklı zaman ve mekânlarda örneklerini bulabileceğimiz sağlıklı insan akıl yürütmelerinin çeşitliliğini göz ardı eder. Üstelik sıklıkla Avrupa merkezci bir önyargı sergiler. Aşırı görecilik ise karşılıklı olarak anlaşılabilir evrenlerde olduğumuz sonucuna varma tehlikesiyle yüz yüzedir. Çoğunlukla antik Yunan düşüncesinden miras aldığımız bazı kavramlar, özellikle Doğa ve Kültür, düz anlam ve metaforik anlam gibi ikilikler eleştirel olarak incelenmedikçe bahsettiğimiz problemler daha da derinleşir. Felsefeden bilişsel bilimlere birçok disiplinden beslenen bu kitap, rasyonel dediğimiz şeylerin heterojenliğine dair hem kadim (özellikle Yunan ve Çin) hem de modern (etnografya vasıtasıyla) toplumların bizlere neler öğretebileceğini araştırıyor.

Cambridge Üniversitesi'nde Antik Felsefe ve Bilim Kürsüsü Emekli Profesörü G. E. R Lloyd, Cambridge Darwin College'ın rektörlüğünü yapmış olup, halen Needham Research Institute'ta Kıdemli Bilim İnsanı unvanıyla bulunmaktadır. Avrupa, Kuzey Amerika, Uzak Doğu ve Güney Asya Adaları'nda misafir öğretim görevlisi pozisyonlarında bulunmuştur. Yirmiüç kitabın yazarı olan Lloyd, beş adet de kitap derlemiştir. 1987'de Bilim Tarihi

Sardon Madalyası, 2007’de Kenyon Klasik Çalışmalar Madalyası, 2013’te Dan David Ödülü ve 2014’te Fyssen Ödülü ile onurlandırılmıştır. Düşünce tarihine yaptığı katkılardan ötürü 1997’de şövalye unvanı almıştır.

Rasyonalitenin Farklı Yüzleri*
Antik ve Modern Kültürlerarası Araştırmalar

* Kitabın İngilizce ismi olan *The Ambivalences of Rationality*’de de yer alan *ambivalence* kavramı Türkçeye çevrilirken genellikle; *ikirciklik*, *ikircim*, *çiftdeğerlilik*, *karşıdeğerlilik*, *müphemlik* gibi kavramlar kullanılmaktadır. Metin içerisinde *ambivalence* kavramı için *ikirciklik* kavramı tercih edilmiştir. Ancak başlık olarak kullanılabilir olan; *Rasyonalitenin Müphemlikleri*, *ambivalence*’taki ikiliği göz ardı ettiğinden, *Rasyonalitenin İkirciklikleri* veya *Rasyonalitenin Çiftdeğerlilikleri* ise fonetik olarak uygun bulunmadıklarından kullanılamamıştır. Bu nedenle kitabın İngilizce başlığının çevrilmemesine karar verilerek başlık olarak *Rasyonalitenin Farklı Yüzleri* tercih edilmiştir.

Ambivalence, aynı güçte olan zıt yönlü unsurlar arasında yaşanan gerilimli tereddütü ifade etmektedir. Lloyd’a göre *ambivalence*, aklın rasyonelliğinin yanı sıra irrasyonelliği de barındıran ikili doğası nedeniyle yaşanmaktadır. Akıl, ikili doğasından kaynaklanan *ambivalence*’ı; sınır çizerek, tanımlayarak, başlangıç ve sonları belirleyerek aşabilmektedir. Bu nedenle kapak görseli olarak –*ambivalence* kavramına ilişkin literatürde sıklıkla kullanılan bir temsil olan– Roma sınır tanrısı *Janus* tercih edilmiştir. *Janus*’un aynı bedende taşıdığı farklı yüzlerin, rasyonalitenin –bünyesinde irrasyonelliği de barındıran– *ambivalent* karakterini temsil ettiği düşünülmektedir –ed.n.

Deux excès: exclure la raison, n'admettre que la raison
(İki Aşırılık: Akli Dışlamak, Sadece Akli Kabul Etmek)
Blaise Pascal, *Pensées* 253 (Brunschvicg)

TEŞEKKÜRLER

Bu kitap, geçtiğimiz beş yılı aşkın bir süre zarfında tanışma olanağı bulduğum, çok çeşitli alanlarda uzmanlaşmış bir grup muhatap ile gerçekleştirdiğim sohbetlerin ve mektuplaşmaların bir ürünüdür. Bazı durumlarda bu muhataplarla muhabbetim on yıllar öncesine uzanır. Diğerlerinde ise tanışıklığımız çok daha yakın zamanlı olup, konferans karşılaşmalarına, ya da benim onların kitaplarını eleştirmemin ya da onların benim kitaplarımı eleştirmesinin ardından başladığımız yazışmalara dayanmaktadır. Bu ikinci gruptaki muhataplarımın birçoğunu tanıma imkânı bulmama vesile oldukları için *Journal of the Royal Anthropological Institute*, *Interdisciplinary Science Reviews*, ve *HAU* editörlerine teşekkür etmek isterim. Cambridge'deki Needham Araştırma Enstitüsü'nde yerleşik olup, Darwin ve King's kolejleriyle, Sanat Araştırmaları Merkezi, İnsan ve Toplum Bilimleri ile ve başta Klasik Çalışmalar, Tarih ve Bilim Felsefesi bölümleri olmak üzere birçok fakülteyle bağlantılı olma fırsatını yakalamam sebebiyle, sadece burada Cambridge'de değil birçok yerde olabilecek en geniş disiplinler aralıkta yer alan meslektaşlarımın tavsiyelerinden yararlanma şansına sahip oldum.

Rasyonalite üzerine odaklanmam için beni ilk teşvik eden, Klasik bölümündeki meslektaşlarım Myles Burnyeat, Renaud Gagné, Simon Goldhill, Malcolm Schoffeld, David Sedley ve Tim Whitmarsh ile sohbetlerimiz, ama özellikle Gabor Beteagh ve Robert Wardy ile gerçekleştirdiğimiz bir dizi mektuplaşma oldu. Manuela Carneiro da Cunha, Philippe Descola, Elisabeth

Hsu, Stephen Hugh-Jones, Caroline Humphrey, Tanya Luhmann, Anastasia Piliavsky, Marilyn Strathern, Aparecida Vilaça ve Eduardo Viveiros de Castro iletişime geçtiğim toplumsal antropologlardı. Tarih ile bilim felsefesini birleştirme tutkumu paylaşımlarla girdiğim diyaloglardan çok şey öğrendim. Bu konuda Hasok Chang, Nick Jardine, Chessie Rochberg ve Liba Taub'in isimlerini özellikle anmak isterim. Her ne kadar bilgisayar programcısı olmasam da Alan Blackwell ve Willard McCarty ile yaptığım, yapay zekâya dair sohbetlerden oldukça faydalandım. Needham Araştırma Enstitüsü'nden Mei Jianjun'un ve Asya ve Orta Doğu Fakültesi'nden Roel Sterckx'in önderliğindeki sinoloji uzmanı arkadaşlar beni birçok hatadan kurtardılar; bu gruba uzun zamandır sinoloji hususunda bana yol gösteren Karine Chemla, Anne Cheng, Liu Dun, Michael Loewe, Michael Nylan ve Nathan Sivin'i de eklemem gerekir. Birçok alanda karşılaştırmalı çalışmalar sürdüren ve rasyonalite meselesine dair oldukça ilginç bulgular ortaya koyan bir grup daha genç bilim insanını da anmadan geçemeyiz: Xiaofan Amy Li, Xinyi Liu ve Jingyi Jenny Zhao. Burada sunduğum argümanların bazılarını Berlin, Berne, Roma ve Malta'da sundum. Markham Geller, Richard King, Lorenzo Perilli ve Paul Sant Cassia'ta davetleri için teşekkür ederim. Son olarak Cambridge University Press'e ve editörüm Michael Sharp'a uzman tavsiyeleri ve destekleri için bir kez daha teşekkür ederim.